

0.1702.1 HERENHUIZEN HARINGVLIET

Adres: Haringvliet

Wijk: Stadscentrum (postcode 3011)

Bouwjaar: 1702 en later

Typologie en aantal:

Architect: onbekend

Opdrachtgever: onbekend

Aannemer: onbekend

Rotterdam 1900

2011 voorgevel Haringvliet

was dat de toegang tot het woongedeelte apart van het magazijn op de begane grond gehouden werd. Het ontwerp van het Rotterdamse koopmanshuis bevat dan ook standaard een hoofdentree links of rechts in de gevel. Het magazijn heeft van oudsher een eigen deur aan de kade. Achter de deur die de woning ontsluit, ligt – enkele treden boven het oorspronkelijke maaiveld – een portaal. Hieruit leidt een trap naar de eerste verdieping, welke al vroeg de 'bel-étage' genoemd werd.

De gang die op de trap aansluit, loopt in veel gevallen langs die trap naar voren door, om op een venster in de voorgevel te eindigen. Aan de gang liggen in het voorhuis twee vertrekken. Dan volgt de lichthof en dan één of twee vertrekken. Het is niet noodzakelijk

2011 achtergevel vanaf de Willembrug

Inleiding en typologie: Afgezien van Delfshaven heeft Rotterdam sinds mei 1940 nog drie blokjes met zeer oude huizen. Aan het Haringvliet treft men nog voorbeelden van het typisch Rotterdamse koopmanshuis, dat typologisch tot de late 16de eeuw terug gaat. Waar woon- en opslagfuncties liggen, is ten opzichte van het bekendere Amsterdamse koopmanshuis 'omgekeerd': in de hoofdstad werden de goederen doorgaans opgeslagen op de zolders en in de kelders. In het oude Rotterdamse havengebied werden geen (verdiept gelegen) kelders aangelegd. De begane grond van de huizen diende voor opslag, net als de kades. De gelijkstraatse opslag bevorderde de doorvoer van goederen (bijvoorbeeld van binnenvaart naar zeeschepen of omgekeerd); wat het snelst verder moest lag korte tijd op de kade. Goederen die iets langer in Rotterdam bleven of meer bescherming nodig hadden, gingen naar binnen. Op de verdiepingen van de panden aan onder andere het Haringvliet waren de werkzaamheden van de handelaren gecombineerd met het huiselijk leven. Boven de voor opslag bestemde begane grond lagen de etages met representatieve kamers – vaak zeer rijk aangekleed –, de wat eenvoudiger woonvertrekken en andere ruimtes voor verkeer en huishouding.

Stedebouwkundig ontstaan en fundering: De eerste bebouwing aan de zuidzijde van het Haringvliet ontstond tegen 1600. In 1591 bouwde men in de Maas een keermuur waarmee een winterberging voor schepen zou komen. Vrijwel meteen werd bepaald dat die keermuur dienst kon doen voor bebouwing; er zou een zuidelijke Haringvlietkade komen met gebouwen. De keermuur werd de rooilijn en onderbouw van voorgevels. 85 voet, ongeveer 26 meter, verderop werd de lijn voor de gezamenlijke achtergevels gelegd, direct grenzend aan het Maaswater. In veel gevallen ontstond er eerst aan de achterzijde een bouwwerk. Dit werd dan later met een bouwdeel voor op de kavel verbonden.

De nieuwe bebouwing kwam dus op aangeplempte grond te staan. Men begreep uiteraard al bij aanvang dat hiermee bij de belasting van de bodem rekening diende te worden gehouden. Door 'gemene' muren, waarin beide burenbalkten, kon de neerwaartse druk worden beperkt. De gedeelde muren mochten maximaal een tweesteens dikte hebben. In de jaren rond 1600 was het nog niet algemeen gebruikelijk in Rotterdam om diep te heien. De draagmuren waren gefundeerd op korte stammetjes. Dat er verschil bestond tussen grondlasten en balklasten was al lang bekend. Door de pakhuisfunctie op de begane grond te huisvesten, waardoor vanwege het gewicht van de opgeslagen goederen alleen de grond kon zakken, ontlastten de bouwers het eigenlijke pand. In volgende eeuwen bleek dit een zeer zinvolle aanpak; de begane grond zakte soms in aanzienlijke mate weg,

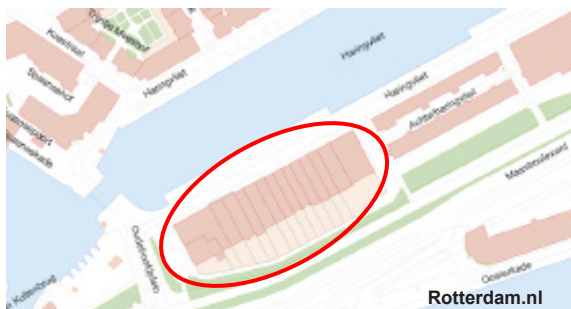
terwijl de rest van het huis wat langzamer in de zachte blubbergrond omlaag ging. De hoogte van de op de begane grond gevestigde magazijnen verkleinde door de bodemdaling in de loop der tijd soms sterk. Zo is een teruggang van 4,5 naar 3 m vastgesteld. **Indeling en ontwikkeling:** Het gelijkstraatse magazijn strekte zich van voor- naar achtergevel uit en was dus ca. 26 m lang. De oerfunctie is in sommige van de behouden huizen nog afleesbaar aan de vrij ruwe constructies van door muurstijlen ondersteunde balklagen. Na verloop van tijd werd de begane grond soms verder opgedeeld en vervulde men het magazijn voor reeksen vertrekken. De indeling bleef verwant aan de oudere plattegronden. De bouwlagen erboven bestaan uit een voor- en achterhuis, gescheiden door een lichthof. Kenmerkend voor de 17de-eeuwse huizen,

dat de vertrekken aan de achterzijde op hetzelfde niveau liggen als die aan de voorkant. Het laatste vertrek is in elk geval de Maaszaal. De Maaszaal werd in de 17de eeuw vaak voorzien van een grote koepelerker, die uitzag op de rivier. In de lichthof werd dikwijls een lantaarn gebouwd. Dit was een vertrek dat door zijn geringe hoogte nog licht overliet voor vensters in de lichthofgevels van voor- en achterhuis. De naam van dit kleine vertrek vindt zijn oorsprong in een beglaasd koepeltje op het dak ervan, de lantaarn. Uiteraard waren de voornaamste entree, de soms monumentale trap en in veel gevallen van stucversieringen voorziene gang van de bel-étage niet bestemd voor het dagelijkse huishoudelijke verkeer.

2011 voorgevels Haringvliet

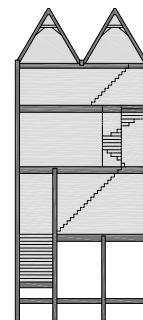

Er bestond een tweede circuit dat via een gang en een trap in het magazijn naar de verdiepingen voerde. Onder het portaal en de trap naar de bel-étage zijn winkeldertjes aangetroffen, toegankelijk vanuit het magazijn. De tweede verdieping en de zolders waren vanzelfsprekend wat minder rijk aangekleed dan de bel-étage. Hier lagen de meer alledaagse vertrekken. Op een enkele van de behouden zolders is heden ten dage nog een hijsrad te vinden dat ervan getuigt dat ook hier opslag plaatsvond. [Terzijde: uit een archiefbron blijkt dat tot 1635 in het huidige nr. 96 een secreet aanwezig was. In genoemd jaar werd het na verkoop van het pand buiten gebruik gesteld.]

Gevels: De vroegste gevels zijn ons alleen bekend van prenten, zoals die van Quack, De Vou, La Fargue en Haesten. Het betreft dan traditionele typen als klok- en trapgevels. In de laatste decennia kwamen rechte lijstgevels in de mode. De introductie van de vrij hoge bel-étage in de loop van de 17de eeuw zou de aandrang tot verbouwen hebben aangewakkerd. De balklagen van alle bouwlagen boven het magazijn moesten voor de optimale realisatie van zo'n pronkverdieping immers verlegd worden. Maar afgezien van esthetische ontwikkelingen, de eigenaars moesten hun huizen en dus ook hun gevels onderhouden en vernieuwen; naar verluidt eens in de veertig jaar. De panden bleven zakken in de relatief zachte grond. (De effecten van de instabiele bodem laten zich nog aflezen in de meermalen naar de waterpas gecorrigeerde vloeren.) Opmerkelijk is dat men ondanks het herhaaldelijk vernieuwen van gevels, wel vasthield aan het op vlucht bouwen – met iets overhellende gevels – zoals in de ontstaanstijd van dit stukje stad gebruikelijk was. De oudste nu nog behouden gevels stammen uit de decennia rond 1700. Dit zijn veelal lijstgevels in de zogenoemde 'strakke stijl'. Voorbeelden zijn de nog bestaande huizen Haringvliet 78, 80 en 94 (het laatste gedateerd MDCCII). Het is interessant om te zien

[JV 08/2011]

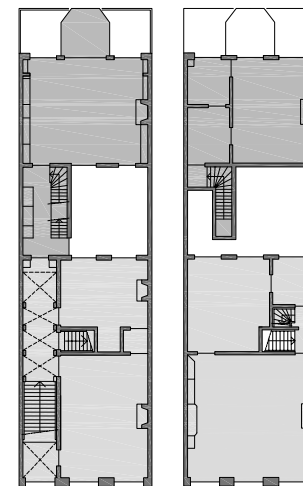
hoe men zich aanpaste aan de belendende huizen, maar toch ook iets eigens wilde uitdrukken. Door de toepassing van gemene muren worden de gevels aan weerskanten niet door extra brede stroken beëindigd, maar lijken vensterreeksen over meerdere huizen regelmatig voortgezet. Dit was geen probleem, evenmin als op elkaar aansluitende gevelbeëindigingen in de vorm van hoofdstellen. Wel werd het eigen huis soms weer, subtiel, begrensd met natuursteenblokken of althans met een imitatie van een hoekketting, uitgevoerd in pleister. Meischke en Zantkuyl stellen dat de meeste van de thans bekende laat 17de- en vroeg 18de-eeuwse voorgevels min of meer standaardproducten uit de catalogi van de leveranciers van bouwmaterialen waren. Nummers 46 en 92 onttrekken zich hieraan. Hier zou sprake zijn van specifiekere ontwerpen. Enkele laat 18de-eeuwse gevels doen denken aan huizen in Londen. Engelse contacten van architect C.F.G. Guidici zouden dit verklaren. In 1701 werd bepaald dat de achterhuizen vergroot konden worden met maximaal 9 voet (een kleine drie meter) in de richting van de rivier. De oudste achtergevels en daarbij de meeste koepelerkers verdwenen daarop. Alleen de erker van het tegenwoordige nr.92 is er nog. Door latere individuele aanpassingen is het gevelbeeld aan de achterkant wat rafelig geworden. Maar al in de eerste jaren ontstonden hier grote variaties, al hield men zich toen noodgedwongen aan de zelfde rooilijn. **Veranderend gebruik in de 19de en 20ste eeuw:** een belangrijke gebeurtenis was het aanplempen van de grond achter het Haringvliet, in eerste instantie om ruimte te creëren voor het spoor en het Maasstation. De oude koopmanshuizen kregen ruimte voor achtertuinen. De achterhuizen konden worden uitgebouwd. Aan de Maaszijde kwam een plantsoen. De huizen bleven in deze tijd geliefd. Ook hun indeling functioneerde nog naar behoefte. De huizen stonden model voor huizen die elders in de stad, meestal wat bescheidener bemeten, nieuw werden gebouwd. Tot in de vroege 20ste eeuw werden wonen en werken in de huizen aan het Haringvliet gecombineerd. Maar daarna veranderden de behoeften. De panden werden wat te log en – ook door veroudering – oncomfortabel. Er vonden splitsingen plaats tussen bijvoorbeeld voor- en achterhuis. Bij steeds meer panden werd het gecombineerd wonen en werken ingeruild voor uitsluitend bedrijfsmatig gebruik. Dit deed sommige van de koopmanshuizen weinig goed, andere bleven erdoor voortbestaan – in elk geval tot aan het Bombardement.

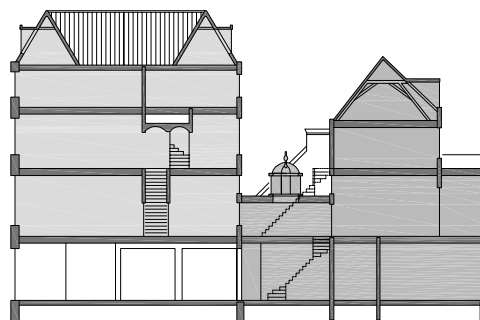
drsn, 1:500

woonopp.:
439m²

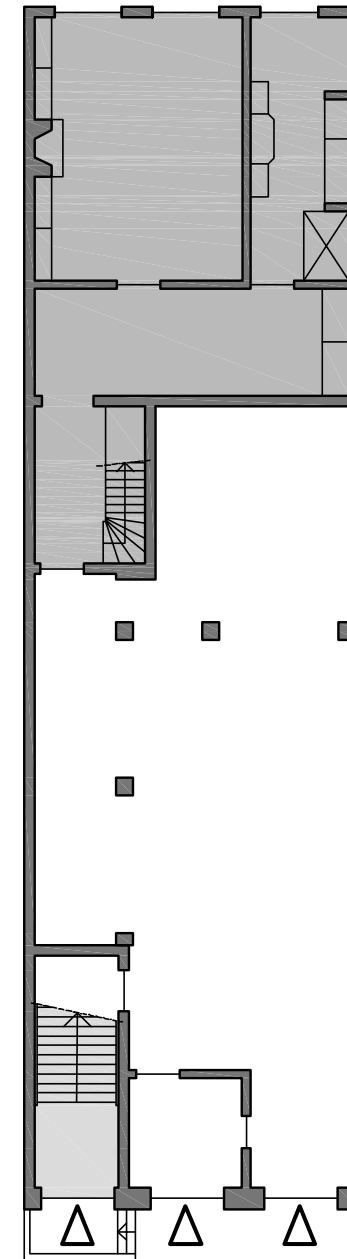

1^e en 2^e verdieping, 1:500

langsdoorsnede 1:500

[Dit stuk is behalve op eigen waarneming en inzichten grotendeels gebaseerd op R. Meischke en H.J. Zantkuyl, *De laatste oude huizen van Rotterdam, Haringvliet Zz*, in: B-KNOB 2004 nr.1/2, pp.1-22. Deze auteurs stellen voor om in plaats van koopmanshuizen de naam magazijnhuizen te gebruiken. Hier is wat voor te zeggen, omdat wonen en opslag er gelijkwaardig uit naar voren komen. De aanduiding gaat echter voorbij aan de oorsprong van het bouwtype: het waren de koopmannen die de ontwikkeling in gang zetten.]

begane grond, 1:200